

V druhé meditaci o daru slova se Michael Hauser zaměřuje na otázku překladu. Proč? Pro práci pedagoga v oblasti filozofie musíte znát několik cizích jazyků, neboť činnost tohoto druhu vyžaduje širokospektrální záběr. Je logické, že s jazyky díky intenzivní práci srůstáte a předáváte-li své zkušenosti druhým, nabízíte jim i to, k čemu jste dospěl, kam jste během své činnosti dosáhl, kam patří i překlad. Dnes vládne anglický jazyk, evropské kontinentální jazyky ustupují, avšak přesto Michael Hauser vidí potřebu překládat zásadní díla například z němčiny, byť si je zájemci mohou přečíst přeložené například v anglickém jazyku. Poukazuje na nutnost citu a rozhledu, pokud se překládá klasické dílo. Právě ono často nabízí průniky do různých světů, které potřebují znalce textů, aby nedošlo k ledabylému překladu hodnotného díla – a tedy i k neporozumění. Překladatel se přece vydává právě na cestu porozumění, byť jak uvádí dotazovaný je i zrádce jazyka, poněvadž nejde o doslovný překlad, ale překlad tvoří novou skutečnost a pečuje o rozkvět národního jazyka.

Dialog byl pořázen během roku 2019 v prostorách pracovny Michaela Hausera.

... Překlad a jazyk ...

MS: *Ve svém životě se věnujete překladu. Co znamená překládat z cizích jazyků do své mateřštiny, kdy musíte nacházet nebanální spojení, abyste zachoval obsah?*

MH: Při této práci člověk především objevuje možnosti vlastního – mateřského jazyka, do kterého se převádí cizí text. Mnoho překladatelů, začátečníků dělá chybu, že chce překládat doslova.

MS: *Možné to je, avšak někdy pošetilé.*

MH: Nedá se to číst. Vlastně jde o bezcenný překlad, který připomíná strojový překlad z počítače. Předpokladem každého překladu je bohatá znalost vlastního jazyka. Ta však není samozřejmá. Znat dobře češtinu – to vyžaduje určité úsilí a třibení.

MS: *Jinými slovy: práci na sobě samém.*

MH: To též. Člověk musí pochopit skladbu české věty. Pochopit stavbu české věty, pochopit umístění jednotlivých slov ve větě. Čeština má nevýhodu – a zároveň výhodu, že nemá pevný pořádek ve větě jako to má němčina či angličtina. Lze tvrdit, že zde existuje možnost měnit charakter věty na základě postavení jednotlivých větných členů, a proto se dá říci, že česká věta je tvárnější díky proměnlivé stavbě. To se nedá bezprostředně spojit se stavbou věty v angličtině, němčině, ve francouzštině. Již jen to ukazuje, že překlad z germánského či románského jazyka do slovanského jazyka mění i jazykový svět. Vstupujeme tím do jiného jazykového myšlení.

MS: *Proto, aby člověk zvládl překlad, musí být dobrý ve svém mateřském jazyce. Jak jste si svůj jazyk osvojil? Jaké byly vaše impulsy?*

MH: Jako mnoho jiných překladatelů jsem četl knihy jako Chrám a tvrz Pavla Eisnera,

MS: *... jenž je pražský německý Žid.*

MH: Také jsem se učil češtinu memorováním básní – a to tím, že jsem si uvědomil, že je zapotřebí si osvojit věty, verše – a to právě memorováním, poněvadž tím do „krve“ pronikne smysl pro češtinu, jak je věta, případně verš vystaven. Mnoho z nás slovy pouze „projede“ a nezastaví se u samotného tvaru věty, verše. Třetí motivací bylo poznání „okysličeného českého jazyka“, což vyjadřuje náš vztah ke kultuře. Jakmile v jazyce používáme šablony nebo nesmyslné větné konstrukce, vypovídá to o nás o našem vztahu k umění, i k té kultuře. V tom jsem viděl určitý protest. Rozvíjet český jazyk, případně ho udržovat, je výrazem protestu proti postmodernímu pozdně-kapitalistickému zpochybnění jazykového kódu – smyslu pro stavbu.

MS: *Dobrý překladatel je ten, kdo z velké části porozuměl podstatě jazyka.*

MH: Člověk se při překládání učí obsáhnout češtinu v jejích nuancích a možnostech. Předpokladem je vědomí, že čeština je základ při překládání z cizího jazyka. Nestačí pouze „znát“ sám cizí jazyk, ...

MS: *... avšak směřovat k hloubce, bydlet ve slovech překládané řeči.*

MH: Zde platí italské: traduttore, traditore. Překladatel je vždy zrádce, poněvadž on v originále něco zrazuje, jelikož to nemůže doslovně přeložit – něco tam vypadne. Jinak to nejde. Překlad je tvůrčí činnost.

MS: *Kdo překládá básně, musí je přebásnit, jelikož jinak by z díla vysokých hodnot vznikl paskvil. Překládáte druhého skrz rozeznění žitých obsahů slov.*

MH: Překládání vnímám jako zápas proti pozdně kapitalistické instrumentalizaci a paradoxně zároveň chaotizaci jazyka, který přestává „něco“ vyjadřovat a mění se v tříšť znaků-signálů, které místo obsahu mají probudit afekt, s nímž se dá snadno manipulovat. Tato chaotizace jazyka a její manipulativní uplatnění vypovídá mnohé o regresu demokracie.

... Překlad a vzdělanost národa ...

MS: *Podívejme se na význam překladatelství a vzdělanosti národa. Je nutné, aby občan měl možnost číst zásadní díla filozofie, literatury, vědeckých pojednání, jež formovala svět v národním jazyku? Na pole překladu vstupujete po roce 1989. Pomohl jste přeložit autory frankfurtské školy.*

MH: V současnosti (v roce 2019 pozn. editora) se nabízí jednoduchá odpověď: většina teoretiků a studentů ovládá angličtinu, případně jiný cizí jazyk, a proto se stává zbytečným překládat literaturu do národního jazyka. Není tomu tak – a to z několika důvodů. Člověk, jenž nežije na amerických univerzitách, v tamější společnosti, žije v české společnosti, potřebuje znát pojmy, které jsou obecně srozumitelné, které jsou nedílnou součástí daného jazyka. Dnešní intelektuály často přistihnete, že nadměrně používají anglicismy. Dokonce některé výrazy vůbec nepřeloží, použijí nějaký tvar anglického slova, ...

MS: *... jenž je běžně užíván v češtině.*

MH: Mám na mysli i různá adjektiva aj. Např. i ve veřejnoprávním vysílání Českého rozhlasu občas slyšíme, že koncert zakončily „standing ovation“. Nebo lze také zaslechnout, že někdo je „creepy“. Může to být součástí i sociálního či kulturního statusu – lidé náleží do určité elitní skupiny. Chápat to lze také jako výraz snahy o korektnost. Říci o někom, že je „creepy“, se pocituje jako korektnější vyjádření než prohlásit, že je příšerný. Je tu zvláštní vztah mezi používáním anglicismů a fetišizovaným imperativem korektnosti.

MS: *Tento postup užíval i významný český politik Václav Klaus, jenž si v anglických slovech liboval.*

MH: Druhý důvod spočívá v rozšiřování bohatství národního jazyka, neboť se hledají významové ekvivalenty cizím slovům.

MS: *K novým fenoménům se hledají nová slova, poněvadž jazyk následuje myšlení.*

MH: Třetí důvod – překlady rozvíjejí myšlení, modernizaci, aktualizaci v národě v určitém kulturním prostředí. Čtvrtý důvod vidím v tom, že i překlady a vstřebáním poznatků z cizí literatury se stáváme „rovnocennými“ s jinými národy.

... Překlady německé literatury ...

MS: *Co pro vás znamená překlad konkrétního autora – například Theodora Adorna? Kolik času vám to zabere? Němečtí klasici jsou těžko srozumitelní.*

MH: Adorno je obtížný, jelikož používá ne zcela běžné idiomy. Dokonce nejsou v povědomí běžných uživatelů u samotných Němců.

MS: *Zřejmě musíte do slovníku!*

MH: Ano, musíte do tlustých slovníků, které obsahují idiomy, které se používaly před padesáti lety, případně je užíval Johan W. Goethe a další starší autoři. S těmito slovy musíte také pracovat. Tím pádem je překlad náročnější než přeložení textu, který byl napsán v nedávné době.

MS: *Na druhou stranu to musí být obohacující – jak pro vás samotného, tak pro ty, kteří přeložené dílo berou do ruky. Nezapomínejme: v minulosti tyto knihy musely být čteny v originále, a proto se dostaly k úzkému okruhu čtenářů a také znalost němčiny není na počátku 21. století na dostačující úrovni, a proto je vaše práce obohacím. Mějme na paměti, že německé myšlení pracuje s vysokou mírou abstrakce.*

MH: Adornovy texty jsou příznačné odkazy na dobovou literaturu, na romány 20. století, které kdysi byly známé a dnes již nikoli. Shrňme: Adorno je filozof, a studium jeho děl vyžaduje znalosti z jiných oborů lidské činnosti, a proto je tak obtížný.

MS: *Na druhou stranu – člověku nabízíte hloubku, a ta potřebuje odhodlání, abychom se hloubky dotkli. Nyní odbočím – pokud člověk studoval na Univerzitě Karlově na počátku 20. století, bylo běžné, že se během studia četla klasická díla v originále. Pokud by toto bylo dnes vyžadováno, mnozí by studiem neprošli, a proto nám, jazyka neznalým, pomáhají zasvěcení překladatelé.*

MH: Kdybych se vrátil k překladu. Je nutné udržovat kontakt s originálními texty – ad fontes – k pramenům. Nutno přiznat: prameny nabízejí osvěžení. Člověk se pak podívá do německého originálu Hegela a jde dál. Na některých místech naleznete větší živost než v samotném překladu.

MS: *Snažte se člověka navést. Je otázka, co s tím jedinec udělá. Překladem „hodíte“ rukavici. Je na „uživateli“, zda ji zvedne.*

... Financování překladů ...

MS: *Pokročme dále: pracujete na specifických textech, které jsou povinnou či doporučenou četbou studentů univerzit, případně vybraných zájemců o filozofii. Jak jsou tyto překlady honorovány?*

MH: Slouží k tomu nadace, které podporují vydávání knih. Příkladem je pražský Goethe Institut, nadace španělského ministerstva kultury, ...

MS: *... nezapomínejme na Francouzský institut.*

MH: Uvědomme si: kulturní země zřizují v zahraničí nadace u svých kulturních institutů, které podporují překlady do cizí literatury. Tuto praxi Česká republika neuplatnila. Na Slovensku nedávno (*nahrávání dialogu pozdní léto 2019 pozn. red.*) vznikl fond na podporu překladů ze slovenštiny do cizích jazyků. Zde jsme k tomu zatím nedospěli. Přitom je to kulturní politika, která zvyšuje povědomí o České republice v zahraničí a ukazuje ji jako zemi, která není pouze zemí levného alkoholu a prostituce. Bohužel zde doznívá tržně-fundamentalistické dogma, jež hlásá: kniha je obchodovatelné zboží jako každé jiné a proč by stát měl podporovat překlady do cizích jazyků?

... Limity až paradoxy překladů ...

MS: *Pokročme dále: sociolog Jan Keller soudí, že student současnosti umí cizí jazyk, je schopen v něm komunikovat, ale chybí mu hloubka porozumění – vnímání kontextů. V minulosti jsme neznali jazyk, ale v naší řeči byl obsah, dnes je tomu „naopak“. Kladu si otázku: Oslovím dnes někoho onou detailní analýzou jsoucna? Necítíte někdy beznaděj?*

MH: Budu konkrétní: minulé generace si budovaly souvislosti. To znamená, že o věcech přemýšlely v souvislostech. Když četly díla Sartra, věděli, že ve svém díle reaguje na válečné zkušenosti, pojmenovává úzkost své generace, věděli, že se zabývá politikou. Studenti se na skutečnost dívali v takových souvislostech. Předchozí generace studentů o těchto souvislostech diskutovaly. Studenti se tázali: proč probíhala první světová válka, jaké byly její příčiny? Dnešní generace je pod určitým tlakem, zabývá se pouhými body. Například znají román, který se jim náhodou dostane do rukou a ne kontext. I debaty jsou fragmentární. Další problém je, že pedagog, případně autor nemá možnost odkazovat na historické a kulturní fenomény tak, aby mu většina lidí rozuměla. Znalost např. Dostojevského románových postav už není v obecném kulturním povědomí, protože dnes dokonce ani pedagogové na vysokých školách Dostojevského nebo jiné romány prakticky nečtou. Ztrácí se společné kulturní figury, které byly v obecném povědomí. Na přednáškách pro studenty jsem si položil otázku: co může být srozumitelné, když mluvím o filozofii a mýtu? Zmínil jsem filmové zpracování Tolkienova Pána prstenů z roku 2001. Řekl jsem si, že většina z nich to bude znát. Znali to tři z padesáti studentů. Překvapilo mě, že ani masové fenomény nepůsobí jako společné body, které spojují. Není to jako v předchozí generaci, když se řeklo: Beatles – každý věděl, co to znamená. Dnes přesně to chybí.

MS: *Mladí nemají zájem o propojení skutečností, které nabízí přesah. Pohybují se v utilitárním módu, což vede i k otázkám beznaděje u toho, kdo překládá náročná literární, filozofická díla.*

MH: Knihy, jako je Dialektika osvícenství, patří k základní literatuře ve společenských vědách. Podobné tituly jsou doporučovány při vysokoškolských přednáškách. Neobávám se toho, že by tyto knihy ležely ladem. Některé mají i dotisky – jako je uvedená Dialektika osvícenství. Možná vše způsobila její důležitost pro dvacáté století. I jiné klasické tituly jsou žádány, protože studenti jsou k tomu motivováni.

MS: *Děkuji vám za kritickou reflexi. Kéž v budoucnu řekneme pár tezí k tématu daru slova.*